

УРАХУВАННЯ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИ ФОРМУВАННІ ІНФОРМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДІЮЧИХ УЧИТЕЛІВ

В умовах формування "суспільства знань" все більш зростає значущість освіти дорослих, що і визначило *актуальність* статті. В поточному столітті освіті дорослих соціологи відводять особливо важливу роль. Характерною тенденцією змін в освіті дорослих є змістове і організаційне різноманіття, що має своє вираження в розширенні мережі установ, призначених для дорослих, які навчаються, в різноманітності програм, кількість яких повсякчас збільшується. Як наслідок цього глобального процесу, з'являються і розширюються форми навчання, пропонуються нові технології.

У відомій Гамбурзькій декларації [1] та матеріалах ЮНЕСКО [7], які стосуються освіти дорослих, підкреслюється важливість пріоритетного завдання – забезпечити людину комплексом знань і вмінь, необхідних для активного творчого життя, яке приносить задоволення в сучасному суспільстві, що динамічно розвивається, а саме – постійний, безперервний розвиток людини як фахівця, громадянина й особи протягом всього його життя. Освіта, що супроводжує людину в різні періоди її життя, має різні назви – безперервна, перманентна, що поновлюється (*Lifelong Learning* – освіта через все життя) тощо. Нерідкі випадки ототожнення теорії безперервної освіти з теорією довічного навчання [2].

Метою даної статті є аналіз і

узагальнення поглядів на роль освіти дорослих у досягненні адекватного розвитку людини і прогресу суспільства, поглядів на підходи до осмислення шляхів його оновлення і актуалізації в контексті інформатичної підготовки вчителів, зокрема у галузі дистанційного навчання.

Головною метою освіти дорослих є формування і розвиток творчої особистості, яка активно, компетентно й ефективно бере участь у всіх сферах суспільного життя.

Завданням номер один, згідно з висловленням одного з найбільших теоретиків і практиків освіти дорослих, американського вченого M.S.Knowles'a, стала "освіта і підготовка компетентних людей – таких людей, які були б здатні застосовувати свої знання в умовах, що змінюються, та... чия основна компетентність полягала б в умінні самостійно навчатися протягом усього свого життя" [8].

Наукою про навчання і освіту дорослих є андрагогіка (від греч. *aner*, *andros* – дорослий чоловік, зрілий чоловік - + *ago* - веду).

Уся сфера освіти в другій половині ХХ століття стала істотно змінюватися. Ученими в галузі фізіології і психології також було доведено, що люди здатні успішно навчатися практично протягом усього свідомого життя [2]. Виникнення андрагогіки як самостійної науки обумовлено рядом причин різного характеру: соціально-економічного,

культурологічного, екологічного, особового. Створюючи основи нової науки, учені перш за все враховували об'єктивні умови, що викликали потребу в розвитку андрагогіки. По-перше, виникли концепції вільного ("відкритого") навчання і безперервної освіти.

По-друге, еволюція ідей філософської і психологічної наук призвела до усвідомлення провідної ролі людини в усіх соціальних процесах, у тому числі і в освіті. Все більш широко в педагогіці та освіті стали впроваджуватися принципи діяльнісної теорії, гуманізації, гуманітаризації. У філософії виникли такі напрями, як персоналізм і екзистенціалізм, в яких визначається вирішальна роль людини у вирішенні своєї власної долі і долі навколишнього світу. Вона допомогла зрозуміти, що людина, хоча і залежить від природних, економічних і соціальних умов існування, у змозі сама будувати свою особистість, систему персональних духовних і етичних цінностей. Певною мірою до цього підводили і роздуми про роль людини у власній освіті багатьох видатних учених і практиків-педагогів (К.Д.Ушинського, Дж.Дьюї, П.П.Блонського). По-третє, досягнення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій дозволили по-новому організувати навчальний процес, активно впроваджувати дистанційні форми навчання, що істотно видозмінило ролі в навчальному процесі і тих, хто вчиться, і тих, хто навчає. По-четверте, еволюція педагогічних теорій і технологій також допривела до усвідомлення необхідності надання більшої свободи

тим, хто навчається у процесі навчання.

Враховуючи перелічені вище об'єктивні зміни в освітній сфері і досягнення різних наук у розумінні ролі людини у своїй життєдіяльності, вчені-андрагоги (M.S.Knowles, P.M.Smit, P.Jarvis), виходили з основоположного факту – принципів відмінностей між дорослою і недорослою людиною взагалі і в процесі навчання зокрема:

1. Дорослій людині, яка навчається, належить провідна роль у процесі свого навчання (тому він не є тим кого навчають, а тим, хто вчиться).

2. Доросла людина, яка навчається, прагне самореалізації, самостійності, самоврядування і усвідомлює себе такою.

3. Дорослий володіє життєвим (побутовим, соціальним, професійним) досвідом, який може бути використаний як важливе джерело самостійного навчання і навчання його колег.

4. Доросла людина навчається з метою вирішення важливої життєвої проблеми і досягнення конкретної професійної мети.

5. Дорослий розраховує на невідкладне застосування отриманих під час навчання вмій, навичок, знань і якостей.

6. Навчальна діяльність тих, хто навчається, значною мірою детермінується часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють процесу навчання.

7. Процес навчання дорослого організований у вигляді спільної

діяльності того, хто вчиться, і того, хто навчає, на всіх його етапах: діагностики, планування, реалізації, оцінювання і, в певній мірі, корекції.

Враховуючи все вищесказане, андрагогіку можна визначити як науку про навчання дорослих, що обґрунтовує принципи і модель навчальної діяльності дорослих учнів і освіти дорослих в загалі. Андрагогіка вивчає і формулює основні закономірності діяльності дорослих учнів у процесі навчання і тому її складовою є технологія навчання дорослих.

З погляду андрагогіки дорослі, які навчаються і відчувають глибоку потребу в самостійності, у самоврядуванні, повинні виконувати провідну роль у процесі свого навчання, яка полягає конкретно у визначенні всіх параметрів цього процесу і ухваленні принципових рішень. Завдання викладача полягає в тому, щоби заохочувати і підтримувати розвиток дорослого від повної залежності до зростаючого самоврядування, надавати допомогу учневі у визначенні параметрів навчання і пошуку необхідних навчальних відомостей. Основною характеристикою процесу навчання стає процес самостійного визначення параметрів навчання у формуванні зокрема інформативних компетентностей, при розгляді кінцевого результату через призму практичної професійної діяльності [3].

Самоосвіта повинна бути доміантним видом діяльності (або одним з таких). Результати опитування, проведеного серед більш ніж 100 вчителів Херсонської області в 2006-2007 рр., що стосується вивчення

мотивів самоосвіти в педагогів, показали, що серед пріоритетних мотивів самоосвіти у вчителів є: потреба в професійному вдосконаленні, можливість адаптуватися до нових економічних, соціально-політичних, духовних умов життя; менш значущими: основа матеріального благополуччя, розширення можливостей для отримання додаткового заробітку (див. Рис.1) [4], [6].

У структурі інтересів, що визначають самоосвітню діяльність педагогів, пріоритетними є: професійні, особовий розвиток і самовдосконалення; менш значущими: матеріальні і адаптивні. У мотиваційній структурі самоосвітньої діяльності педагогів найбільш вагомими є чинники: ліквідація пробілів в одному з видів професійної підготовки, розширення кругозору, поглиблення знань у галузі, яка цікавить; менш вагомими: відвернення від життєвих проблем, насолода процесом вільної творчості, спосіб добитися пошани близьких, друзів, реалізація ідеалів духовності.

Нами зокрема проаналізовано [4] теоретичні аспекти формування інформативної компетентності майбутнього вчителя у вищому педагогічному навчальному закладі, виявлені основні рівні інформативних компетентностей: базовий (елементарний), середній (функціональний), просунутий (системний); проаналізовані психологічні особливості навчання студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Опрацьовані окремі компоненти методичної системи формування інформативних

компетентностей учителів.

Інформативна підготовка вчителів у галузі дистанційного навчання вважається на сьогоднішній день однією з пріоритетних і сучасних з приводу передусім глобального і широкого впровадження інформаційно-комунікативних технологій у всі галузі суспільства, науки, економіки й освіти. Сучасні потреби "суспільства знань" вимагають і передбачують, що кожний учитель не зважаючи на спеціальність і предмет, якому навчає, повинен бути вчителем інформаційно-комунікаційних технологій. В багатьох країнах, наприклад, США, Англії, Польщі, інших, опрацьовані так звані стандарти, які визначають основні компетентності, зокрема, інформативні в підготовці вчителів.

З погляду андрагогічної моделі навчання людина в міру свого зростання і розвитку акумулює значний досвід, який може бути використаний як джерело навчання як того, хто навчається, так і інших людей. Функцією того, хто навчає в цьому випадку є надання допомоги тим, хто вчиться у виявленні наявного досвіду. Відповідно, основними при цьому стають ті форми занять, які використовують досвід тих, хто навчається: лабораторні експерименти, дискусії, рішення конкретних завдань, розробка і реалізація проектів у тому числі, при активному використанні інформаційно-комунікативних технологій, розробка програмно-педагогічних засобів, веб-сторінок, дистанційних курсів і т. ін.

3. Оцените мотивы собственной самообразовательной деятельности в шкале 1...5

Факторы	Ранг					Ранг
	1	2	3	4	5	
Расширение кругозора						4.7
Ликвидация пробелов в одном из видов профессиональной подготовки						5.0
Углубление знаний в интересующей области						4.7
Развитие своих способностей						4.3
Повышение своего культурного уровня						4.0
Создание основы для материального благополучия						4.0
Самоутверждение в собственных глазах						4.0
Возможность профессионального продвижения						4.3
Наслаждение процессом свободного творчества						3.3
Отвлечение от житейских проблем						3.0
Способ добиться уважения близких, друзей						3.3
Реализация идеалов духовности						3.3

Рис.1.

В андрагогічній моделі готовність тих, хто навчається визначається їхньою потребою у вивченні певного змісту і формуванні деяких компетентностей для вирішення їхніх конкретних життєвих та професійних

проблем. Тому сам той, що навчається, відіграє Провідну роль у формуванні мотивації і визначенні цілей навчання. У цьому випадку завдання викладача полягає в тому, щоби створити тим, хто вчиться, сприятливі умови для

навчання, забезпечити їх необхідними методами і критеріями, які допомогли б їм з'ясувати свої потреби в навчанні. Навчальні програми в такому випадку повинні бути побудованими на основі їх можливого використання у професійній діяльності й житті, а їх послідовність і час вивчення повинні визначатися не тільки системними принципами, але й готовністю тих, хто вчиться, до подальшого навчання. Основою організації процесу навчання у зв'язку з цим стає індивідуалізація навчання на основі індивідуальної програми навчання, за допомогою якої переслідуються індивідуальні, конкретні цілі навчання кожного, хто вчиться.

В рамках андрагогічної моделі передбачається і цей постулат, як показало дослідження потрібно враховувати на практиці, що ті, хто навчаються, хочуть застосувати одержані знання і навички вже сьогодні, щоб стати компетентнішими в рішенні певних проблем, щоб більш ефективно діяти в житті. Наприклад, під час навчання за курсом «Теорія і практика дистанційного навчання», який проводився авторкою дослідження, при знайомстві з методикою дистанційного навчання за допомогою системи MOODLE (див. [7], [8]) і багатим арсеналом інструментів, за допомогою яких можна реалізувати багато педагогічних ідей, дорослі курсанти – діючі вчителі різних предметів прагнули якнайшвидше набути компетентності в галузі розробки і проведення дистанційних курсів для практичного використання в навчально-виховному процесі і своїй професійній діяльності, причому тематика і типологія курсів

достатньо різноманітна: від коректувальних курсів, до курсів для обдарованих дітей з достатньо високим рівнем знання, зокрема: «Готуємося до олімпіади», «Програмування в об'єктно-орієнтованих мовах програмування (на прикладі Delphi)», «Основи алгоритмізації та мов програмування», «Векторна графіка в CorelDraw», «ІНФОманди – курс інформатики для учнів 5, 6 класів» і ін. [9], в той же час, як студенті педагогічних спеціальностей, – майбутні вчителі, скоріше вибирали теми, пропонувані викладачем і використовували зокрема дидактичні і методичні матеріали, підготовлені викладачем або діючими вчителями, наприклад «MS Access в роботі вчителя», «Архітектура комп'ютера» і ін. [9]. Відповідно, навчальний курс будувався на основі розвитку певних компонентів компетентності тих, хто вчиться і орієнтувався на рішення їх конкретних завдань. Діяльність дорослих, які вчать, полягає у формуванні конкретних знань, умінь і навичок, які необхідні їм для вирішення життєво і професійно важливих проблем і завдань. Діяльність викладача трансформується до надання допомоги тим, хто вчиться, у формуванні відповідних компетентностей. В навчанні рекомендується використовувати блоково-модульну систему і не забувати про міжпредметні зв'язки. Прикладом може бути програма курсу «Методи комп'ютерної підтримки навчання» (див. [4]).

Таким чином, андрагогічна модель навчання передбачає і забезпечує активну діяльність тих, хто вчиться, їх високу мотивацію і, отже, високу

ефективність процесу навчання.

Андрагогічні принципи навчання

Серед основних андрагогічних принципів навчання можна виділити наступні (більш детально вони описані і проаналізовані в [2] і [4]):

1. *Пріоритет самостійного навчання.* Самостійна діяльність є основним видом навчальної роботи дорослих, які навчаються. Під самостійною діяльністю розуміється не проведення самостійної роботи як виду навчальної діяльності, а самостійне здійснення тими, хто навчається, організації процесу свого навчання.

2. *Принцип спільної діяльності.* Даний принцип передбачає спільну діяльність викладача і тих, хто навчається, а також з іншими студентами (курсантами) щодо планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу навчання.

3. *Принцип опори на досвід того, хто навчається.* Згідно з цим принципом життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід тих, хто навчається, використовується як одне з джерел мериторичної (змістовної, предметної) бази, ядра навчання як тих, хто вчиться, так і їхніх товаришів.

4. *Індивідуалізація навчання.* Відповідно до цього принципу кожний, хто вчиться сумісно з викладачем, а в деяких випадках і з іншими курсантами, створює індивідуальну програму навчання, орієнтовану на конкретні освітні потреби і цілі навчання, яка враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості, набуті раніше інформатичні компетентності і т.д.

5. *Системність навчання.* Цей принцип передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання і оцінювання результатів навчання.

6. *Контекстність навчання (термін А.А.Вербицького).* Відповідно до цього принципу навчання, з одного боку, переслідуються конкретні, життєво важливі для того, хто навчається, цілі, орієнтовані на виконання їм соціальної ролі і вдосконалення особистості, а з другого боку, будується з врахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності того, хто вчиться, і його просторових, часових, професійних, побутових чинників (умов).

7. *Принцип актуалізації результатів навчання.* Даний принцип припускає негайне використання на практиці набутих інформатичних компетентностей того, хто вчиться, і їх подальшу актуалізацію.

8. *Принцип елективності навчання* означає надання тому, хто вчиться певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання, а також самих викладачів. У контексті інформатичної підготовки вчителів цей принцип також полягає у визначенні додаткових не базових інформатичних компетентностей, котрі можуть бути корисні в виконуваний професійній діяльності. Їх формування може ефективно здійснюватись у процесі участі в елективних курсах, на котрі вчителі самостійно записуються і їх закінчують. Дистанційна і гібридна (комбінована) форма навчання є

найбільш адекватними, як показало дослідження, при врахуванні і реалізації даного принципу на практиці.

9. *Принцип розвитку освітніх потреб.* Згідно з цим принципом, по-перше, оцінювання результатів навчання здійснюється шляхом виявлення реального ступеня освоєння навчального матеріалу і визначення тих матеріалів, без освоєння яких неможливе досягнення поставленої мети навчання; по-друге, процес навчання будується в цілях формування у тих, що вчиться, нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної мети навчання. При формуванні інформативних компетентностей учителів врахування і реалізація даного принципу є найактуальнішими: приймаючи до уваги, що по-перше комп'ютерна техніка (засоби) і програмне забезпечення (інструменти) дуже швидко застарівають, що припускає постійний розвиток, оновлення і поширення набутих раніше компетентностей, а по-друге сучасні учні достатньо швидко опановують нові інформаційно-комунікаційні технології і вчителі повинні хоча б не відставати від своїх підопічних, а краще бути на крок попереду.

10. *Принцип усвідомленості навчання.* Він означає усвідомлення, осмислення тим, хто що вчиться і викладачем всіх параметрів процесу навчання і своїх дій щодо організації процесу навчання.

До числа *особливостей* дорослих, які навчаються можна віднести наступні: 1) потреба в обґрунтуванні (сенсі); 2) потреба в самостійності; 3)

життєвий досвід; 4) назріла необхідність; 5) практична спрямованість.

Практична спрямованість: орієнтація на реальні завдання в реальному контексті. Врахування особливостей дорослих. Звичайно, у посібниках для викладачів, які працюють з дорослими, мовиться про те, що навчання повинне бути прикладним, практично спрямованим. Досвід показує, що особливості дорослих, які вчаться, найбільш сильно пов'язані з потребою в сенсі. Найбільш вагомі дві основні галузі прояву цієї потреби: а) потреба в рішенні практичних, професійних задач; б) потреба в особистісно-професійному розвитку.

Високий рівень самосвідомості і відповідальності людини – це перший чинник, або умова, при якій можливе використання андрагогічних принципів навчання. Найважливішими чинниками, що детермінують використання тих або інших технологічних дій, є цілі і умови навчання. Метою навчання кожної конкретної людини, яка вчиться, є формування тих компетентностей, яких їй не вистачає для досягнення необхідного їй рівня компетентності у вибраній галузі.

Принципи навчання дорослих відмінні від традиційних педагогічних, не дивлячись на достатньо високий рівень теоретичного і науково-методичного обґрунтування, недостатньо впроваджуються у практику. Відчувається серйозний недолік навчально-методичних матеріалів, призначених спеціально для навчання дорослих, що істотно знижує

ефективність освіти дорослих. Наукові дослідження в галузі освіти дорослих і андрагогіки, розробка технології навчання дорослих, що враховує соціально-психологічні особливості дорослих, в Україні недостатньо масштабні.

В Україні, Росії не існує і, відповідно, не здійснюється підготовка контингенту спеціалістів-андрагогів, працюючих з дорослими, які навчаються (консультанти, тьютори, управлінці, працівники інформаційно-орієнтаційних служб, організатори навчання дорослих людей на виробництві і т.ін.). Не одержують спеціальної підготовки для роботи з дорослими соціальні працівники, психологи, працівники реабілітаційних і терапевтичних установ. Практично відсутні систематизовані відомості щодо проблем освіти дорослих, слабо використовуються комп'ютерні технології пошуку даних і навчальних матеріалів для навчання дорослих і такі прогресивні форми навчання з використанням різних інформаційних технологій, як дистанційне навчання [3].

Сфера освіти дорослих і зокрема, учителів, не може ефективно функціонувати і розвиватися без сучасного інформаційного забезпечення, що передбачає створення баз даних, забезпечення сучасною мультимедійною технікою, використання комп'ютерних технологій, включаючи Інтернет. Найважливішу роль в безперервній освіті відіграють різні інноваційні методи і форми навчання, перш за все дистанційна, без впровадження і широкого використання якої

неможливо ефективно впроваджувати постулати і принципи безперервної освіти і здійснити швидку підготовку всіх учителів у галузі ІКТ. Завданням будь-якого викладача є оволодіння як педагогічними так і андрагогічними принципами (моделями) навчання і, залежно від особливостей тих, хто вчиться, цілей і умов навчання, застосовувати ті або інші принципи для найефективнішого навчання. У дослідженні [2] відзначено, що андрагогіка – це наука для людей, що йдуть у XXI вік, людей самостійних, незалежних, прагнучих до самореалізації в різних сферах діяльності, для яких "вчитися необхідно, щоб існувати" і які усвідомлюють, що "саме буття людини повинне бути нерозривно пов'язано з навчанням". Тільки тоді людина зможе стати справжньою і цільною людиною. В деякому розумінні можна говорити про новий різновид людини – homo students. Більш детально андрагогічні й інші теоретико-методичні аспекти формування інформатичних компетентностей діючих вчителів описані в монографії [4] публікаціях [5], [6] і інших працях автора. Деякі практичні результати інформатичної підготовки вчителів у галузі дистанційного навчання у вигляді опрацьованих і впроваджених дистанційних курсів представлені на регіональній платформі дистанційного навчання м.Херсона [8], координатором і адміністратором якої є автор статті.

Підводячи підсумки можна підкреслити, що врахування принципів андрагогіки є необхідним при формуванні інформативних

компетентностей діючих учителів у галузі дистанційного навчання в безперервній освіті, зокрема, післядипломній і самоосвіті. Наступний етап наукового

дослідження пов'язаний з інформативною підготовкою вчителів різних дисциплін у галузі дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамбургская декларация об обучении взрослых, принятая пятой Международной конференцией по образованию взрослых. Гамбург, Германия, 14-18 июля 1997 года. Режим доступа: http://www.un.org/russian/document/declarat/hamburg_decl.htm

2. Змеев С. Наука XXI века. // Научно-педагогический журнал министерства образования и науки РФ «Высшее образование в России». – 1998. – №2. Режим доступа: http://www.informika.ru/text/magaz/higher/2_98/.

3. Колосова Н.А. Образование взрослых – ключ к XXI веку. Электронный журнал "Педагогическая наука и образование в России и за рубежом: региональные, глобальные и информационные аспекты". Выпуск 1_2003. Режим доступа: http://rspu.edu.ru/university/publish/pednauka/2003_1/03kolosova.htm.

4. Смирнова-Трибульская Е.Н. Основы формирования информатических компетентностей учителей в области дистанционного обучения. / Монография. Научный

редактор: академик АПН Украины, д. пед. н., профессор М.И. Жалдак. – Херсон: Издательство «Айлант», 2007. – 704с.

5. Смирнова-Трибульская Е.М. Деякі результати досліджень у галузі використання дистанційних форм навчання в підготовці, післядипломній освіті та професійній діяльності вчителів на Херсонщині // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова, серія №2. "Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання"/ Редкол. – Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – №5(12). – С.13-27.

6. Смирнова-Трибульская Е.М. Про актуальність інформатичної самоосвіти вчителів. // Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ, Серія «Педагогічні науки», Вип.№19, – Харків: ХНУ, 2007. – С.181-196.

7. Information and Communication Technologies in Teachers Education: A Planning Guide / Ed. Paul Resa. UNESCO: Division of Higher Education, 2002. – 240 p.

8. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy. – Chicago, 1980.

9. www.uceba.ks.ua

Подано до редакції 07.04.08

РЕЗЮМЕ

В умовах формування суспільства знань все більш зростає значущість освіти дорослих. Одними з найважливіших компетентностей

сучасного вчителя є інформатичні компетентності, які необхідно формувати і вдосконалювати протягом всього життя. Дана стаття присвячена

аналізу врахування вікових інформатичних компетентностей
особливостей при формуванні діючих вчителів.

SUMMARY

In terms of forming knowledge-based society meaningfulness of adults' education is permanently increasing. One of the most important competences of modern teacher is informative competence, which is to be formed and improved during all life. The article is dedicated to the analysis of accounting age features when forming informative competence of teachers.